

**FILOSOFIE
JAKO ŽIVOTNÍ CESTA**
AD HONOREM JAN ZOUHAR

MASARYKOVA
UNIVERZITA

**FILOSOFIE
JAKO ŽIVOTNÍ CESTA**

AD HONOREM JAN ZOUHAR

**MUNI
ARTS**

Ju Fouhar

FILOSOFIE JAKO ŽIVOTNÍ CESTA

AD HONOREM JAN ZOUHAR

K vydání připravila Helena Pavlincová

Masarykova univerzita
Brno 2019

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Filosofie jako životní cesta : ad honorem Jan Zouhar / k vydání připravila Helena Pavlincová.

– Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2019. – 1 online zdroj

Částečně slovenský text, anglická resumé

Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-210-9458-1 (online ; pdf)

* 101-051 * 14(437.3) * 101.8 * 316.72/.75 * 929 * (437.3) * (082) * (0:82-94) * (082.2)

– Zouhar, Jan, 1949-

– filozofové – Česko – 20.-21. století

– filozofové – přátelé a spolupracovníci

– česká filozofie

– filozofické myšlení

– sborníky

– vzpomínky

– jubilejní publikace

101 - Filozofie [5]

Knihu recenzovali:

Doc. Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.

Mgr. Petr Kužel, Ph.D.

© 2019 Masarykova univerzita, Karel Altman, Ivan Blecha, Otakar A. Funda, Jiří Gabriel, Břetislav Horyna, Erika Lalíková, Pavel Materna, Zlatica Plašienková, Pavel Spunar, Barbara Szotek, Jan Štěpán, Josef Zumr

ISBN 978-80-210-9458-1

ISBN 978-80-210-9457-4 (vázáno)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9458-2019>

Obsah / Table of Contents

Profesor Jan Zouhar hovoří o svém filozofování	9
Professor Jan Zouhar Speaks about His Philosophizing	
<i>Pavel Materna</i>	18
Honza Zouhar a já	
Honza Zouhar and Me	
<i>Pavel Spunar</i>	21
Na začátku byla zvědavost...	
At the Beginning, There Was Curiosity...	
<i>Erika Lalíková</i>	23
Sprievodca filozofiou. Jedno osobné Ďakujem	
A Guide through Philosophy. One Personal 'Thank You'	
<i>Otakar A. Funda</i>	26
Poslání a smysl filosofie	
The Purpose and Role of Philosophy	
<i>Jiří Gabriel</i>	29
K problematice náboženské řeči	
On Religious Speech	
<i>Josef Petrželka – Dagmar Pichová</i>	33
Jan Zouhar kočující	
Jan Zouhar Trouping	
Obrazová příloha	36
Photographs	
<i>Petr Jemelka</i>	44
Jan Zouhar jubilující – aneb Co není ve slovníku	
Jan Zouhar's Jubilee – or What Is Missing in the Dictionary	
<i>Zlatica Plašienková – Barbara Szotek</i>	52
Slovensko-poľské kontakty profesora Jana Zouhara	
Professor Jan Zouhar's Slovakian-Polish Contacts	

<i>Ivo Pospíšil</i>	61
T. G. M.: Problém filozofie osobnosti, jeho vztahy a souvislosti	
T. G. M.: The Problem of the Philosophy of Personality, Its Relations and Contexts	
<i>Jiří Pulec</i>	73
Robert Konečný a jeho písemná pozůstalost v univerzitním archivu	
Robert Konečný and His Written Estate in the University Archives	
<i>Helena Pavlincová</i>	88
Dopisy Jana Patočky Robertu Konečnému	
Jan Patočka's Letters to Robert Konečný	
<i>Ivan Blecha</i>	108
Husserlův Platón	
Husserl's View of Plato	
<i>Ivana Holzbachová</i>	119
K pojetí kultury u Gillese Lipovetského	
On Gilles Lipovetsky's Concept of Culture	
<i>Břetislav Horyna</i>	130
Prométheus například. Moc mýtu, distance a přihlížení	
podle Hanse Blumenberga	
Prometheus for Example. The Power of Myth, Distance and Observing according to Hans Blumenberg	
<i>Jana Pleskalová</i>	146
Jméno <i>Jan</i> v průběhu 12.–21. století na území dnešní	
České republiky	
The Name <i>Jan (John)</i> from the 12 th to the 21 st Centuries on the Territory of Today's Czech Republic	
<i>Michaela Hashemi</i>	153
Ke stereotypu zobrazování Turka ve starší české literatuře	
On the Stereotype of Depicting Turks in Older Czech Literature	
<i>Jiří Malíř</i>	158
Morava jako multietnický organismus: problémy jazyka	
a identity v letech 1848–1918	
Moravia as a Multi-Ethnic Organism: Problems of Language and Identity between 1848–1918	

<i>Josef Zmr</i>	171
O sjezdu, který byl a nebyl	
On a Congress that Did and Did Not Take Place	
<i>Jan Štěpán</i>	176
Zrušitelnost v normativních kontextech	
Defeasibility in Normative Contexts	
<i>Libor Vykoupil</i>	182
Botrys neboli esej o záludnostech historikovy práce (rozprava o metodě)	
Botrys or an Essay on the Trickiness of the Historian's Work	
(Discourse on the Method)	
<i>Karel Altman</i>	192
„Volte své jedy!“ K problematice vztahu trampské subkultury k alkoholu	
a krčmennému prostředí	
‘Choose Your Poisons!’ On the Relationship of Tramp Subculture to Alcohol	
and Tavern Life	
<i>Radim Brázda</i>	210
Jan, jídlo a pití	
Jan, Food and Drink	
Jan Zouhar. Stručný životopis a výběrová bibliografie díla	228
Jan Zouhar. A Brief Curriculum Vitae and Selected Bibliography	
Autoři příspěvků	236
List of Contributors	
Souhrny úvodních příspěvků	238
Abstracts	

Profesor Jan Zouhar podává studentům informace o studiu na Masarykově univerzitě v akademickém roce 2002

Profesor Jan Zouhar hovoří o svém filozofování

Pane profesore, Vaše pozice je nejen v české filozofii, ale také mezi filozofy slovanských zemí významná. S Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně (FF MU) jste spjat již od doby svého studia filozofie a také bohemistiky. Pracoval jste v Československé akademii věd a nyní již skoro třicet let působíte na katedře filozofie FF MU. Po několik funkčních období jste byl vedoucím katedry filozofie FF MU a také proděkanem FF MU. Mezi českými a slovenskými filozofy jste nezpochybnitelnou autoritou, jako filozofa Vás znají v Polsku, Bělorusku, na Ukrajině i v Rusku. Mezi Vašimi zájmy zaujímá zvláštní postavení česká filozofie 19. a 20. století včetně filozofického myšlení T. G. Masaryka a J. Patočky. Jste autorem mnoha knih z této oblasti a článků publikovaných nejen v Česku a na Slovensku, ale také v Polsku. Dokonale ovládáte polský jazyk. Své práce píšete nejen v mateřském jazyce, nýbrž rovněž v polštině. Vaše práce jsou překládány také do angličtiny a francouzštiny. Účastníte se významných filozofických konferencí mj. v Česku, na Slovensku a také v Polsku. Jste jedním z tvůrců hnutí filozofů slovanských zemí, členem Sdružení filozofů slovanských zemí, spoluzakladatelem Časopisu filozofů slovanských zemí ΣΟΦΙΑ, členem jeho vědecké rady a autorem příspěvků. Jste také členem vědeckých redakcí jiných vědeckých časopisů v České republice a Slovenské republice i v Polsku. Máte také velké úspěchy na poli organizačním. Patří k nim nepochybně řízení a rozvoj katedry filozofie FF MU. Jste aktivní v oblasti popularizace myšlenek T. G. Masaryka. Jste předsedou správní rady (kuratoria) Ústavu T. G. Masaryka a donedávna též členem rady Masarykova ústavu AV ČR, institucí, jež se spolu s archivem AV ČR zabývají dokumentací díla T. G. Masaryka a publikováním jeho prací. Svou aktivní účastí podporujete organizaci Konferencí filozofů slovanských zemí a jste jejich stálým účastníkem. A to je, pane profesore, jen pár informací o Vašich vědeckých a organizačních úspěších. Domnívám se, že mladší generace filozofů slovanských zemí a také čtenářů časopisu ΣΟΦΙΑ nemá o Vás dostatek informací. Mohl byste, pane profesore, přiblížit svou osobu včetně důležitých událostí ve Vašem dosavadním životě, a především pak své teoretické stanovisko?

Moje filozofické stanovisko ovlivnil marxismus, který jsem však chápal pod vlivem G. Lukáse, A. Gramsciho, W. Benjamina, G. Petroviče a K. Kosíka jako otevřenou kritickou teorii společnosti a dějin, a genetický strukturalismus L. Goldmanna jako metodu přístupu k sociálním a kulturním jevům. V 70. a 80. letech jsem se věnoval z hlediska teorie sekularizace vztahu katolicismu a kultury a zkoumal jsem i některé otázky sociální filozofie, např. problémy tradice a historického vědomí. Mým hlavním tématem jsou dějiny českého filozofického myšlení (T. G. Masaryk, J. L. Fischer, J. Patočka, Nietzschův vliv v českých zemích), především pak filozofické přesahy v díle předních osobností české literatury a kultury (H. G. Schauer, F. X. Šalda, O. Březina, česká dekadence, K. Čapek, J. Mukařovský). Pokračoval jsem v práci svých učitelů a později kolegů Jiřího Cetla, Lubomíra Nového a Jiřího Gabriela, kteří z brněnské katedry filozofie vytvořili centrum výzkumu dějin české filozofie, známé jako brněnská historickofilozofická škola. Jsem spoluautorem (s L. Novým, J. Gabrielem, H. Pavlincovou, J. Krobem) řady prací s touto tematikou, například *Česká filozofie ve 20. století* (též vyšlo v USA jako *Czech Philosophy in the XXth Century*), *Slovník českých filozofů*, *Demokracie je diskuse*, *Česká filozofie za protektorátu*, *Česká filozofie 1945–1948*, a autorem monografií *Studie k dějinám českého myšlení 20. století*, *Minulý konec století*, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, *Česká filozofie v šedesátých letech*, *O Masarykovi*.

V současné době je rozšířeno přesvědčení, že filozofie prochází krizí. Někteří vyjadřují přímo názor o konci filozofie. Souhlasíte s tímto názorem? Pokud ne, v čem lze potom spatřovat šance pro filozofii? Mohl byste, pane profesore, poukázat na příčiny a důsledky aktuální situace filozofie? Mají filozofové a filozofie ještě co říci dnešnímu člověku? Pokud ano, jaké problémy považujete za zvláště důležité pro současného člověka a jeho chápání světa?

Měli bychom odlišovat filozofii jako prostředek k orientaci člověka ve světě, přírodě a společnosti, a filozofii jako akademickou disciplínu. Akademická filozofie předpokládá odbornost, základní odborné znalosti, dovednosti a vědomosti. Ty se však vymezují různě – někdo za ně pokládá znalost řečtiny a latiny, schopnost číst Platóna a Aristotela v originále, jiný znalost němčiny a Kanta, Husserla a Heideggera, jiný znalost logiky, jiný schopnost filozoficky reagovat na společenské poměry. Filozof by měl znát dějiny filozofie, ale neměl by u nich končit, měl by je užívat jako podnět pro řešení současných otázek. Filozof by se neměl chovat jako odborník na všechno a odpovídat na všechny otázky, ale měl by si být vědom toho, že otázky speciálních oborů a otázky společenské přerůstají do otázek filozofických,

do práce s pojmy, do hledání a nalézání souvislostí mezi věcmi a událostmi. K řešení těchto otázek nestačí odbornost speciálních věd. Dějiny filozofie jsou sice zdánlivě pomocnou disciplínou, ale mohou současně být a pro řadu lidí, kteří se filozofií zabývají, také jsou vlastním přístupem k filozofické práci samotné, určitým pojetím filozofování vůbec. Přispívají k vědomí kontinuity, plurality myšlenkových tradic, na které navazujeme, k názorové toleranci, k citlivému vztahu k proměnám vědění a k proměnám v rámci daného vědění i k pochopení ranní, polední, podvečerní a večerní myšlenkové atmosféry určitých kulturních celků. Právě dějiny filozofie ukazují nejlépe napětí mezi nadčasovostí a historicitou filozofie. Na jedné straně je zřejmé, že filozofie řešila a řeší víceméně stálý soubor základních otázek, které se neustále vracejí – problém bytí, prostoru a času, pohybu a vývoje, pravdy a pravdivosti, hodnot a hodnocení. Na druhé straně je filozofie vázána na určitou dobu, vyjadřuje její otázky a reaguje na ně dobově podmíněným způsobem. Mění se tedy současně pojetí filozofie a její role v životě společnosti a jednotlivce.

Filozofie reflektuje a současně spoluvytváří duchovní atmosféru doby. Každá epocha, každé období lidských dějin má v sobě obsažen filozofický potenciál. Tento potenciál může být a také je vyjadřován buď přímo filozofií jako specifickým vztahem člověka ke světu, nebo může být realizován i v jiných formách naší duchovní aktivity. Určité myšlenkové tendence jsou v určitých obdobích a za určité situace aktualizovány i v širší oblasti kultury a v jejích mnohostranných projevech. Nebylo by jistě správné dělat z filozofie výlučnou disciplínu pro vyvolené a nebylo by ani správné zapomínat na odlišnost filozofie a ztotožňovat ji s jinými oblastmi duchovní aktivity člověka.

Filozofie nepřestane být cestou k podstatám, cestou dostat se za zjevné, zdánlivě jasné a nepochybné. V tomto smyslu filozofie není únikem z reality, i když může být útěchou, není ani exaktním návodem k řízení společenských procesů, ale může odpovídat na otázky, co můžeme vědět, co máme činit a v co máme doufat. Smyslem filozofie přece není samotný výklad světa, ale výklad vztahu člověka a světa.

Pedagogické zkušenosti a znalost filozofie Vás opravňují k hodnocení aktuální situace, v níž se česká filozofie nachází. Mohl byste se podělit se čtenáři našeho časopisu o úvahy na toto téma? Jinak řečeno, jak hodnotíte aktuální stav filozofie v Česku? Jaké úkoly, před nimiž stojí filozofové a filozofie v Česku, byste považoval za obzvláště důležité? Jsou tyto úkoly aktuálně řešeny českými filozofy?

Zásadní přeměny české společnosti po listopadu 1989 provází i nebývalý zájem o filozofickou literaturu a studium filozofie. Řada nakladatelství (většinou

nových) vydává původní české filozofické práce a četné překlady předních světových filozofů. Bylo přebudováno ústřední filozofické pracoviště – Filozofický ústav AV ČR – i katedry filozofie na pražské a brněnské filozofické fakultě, byla obnovena tradičně průbojná katedra filozofie na univerzitě v Olomouci, založeny nové katedry filozofie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, na pedagogických fakultách v Praze, Brně a Olomouci a na nových regionálních univerzitách v Ostravě, Plzni, Českých Budějovicích, Pardubicích, Ústí nad Labem a Hradci Králové. Významně je filozofie zastoupena i na Fakultě humanitních věd a Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, na katolických teologických fakultách v Praze, Olomouci a Českých Budějovicích a na Evangelické teologické fakultě v Praze. Výrazněji a diferencovaněji se na těchto pracovištích začali postupně prosazovat příslušníci střední generace a představitelé generace nejmladší. Rozšířily se významně možnosti k formulování vyhraněnějších názorů a k formování různých skupin filozofů. V české filozofii lze dnes mluvit o různých proudech a zájmových orientacích: o směru fenomenologickém, heideggerovském, scientistickém, filozoficko-ekologickém, etizujícím a antropologizujícím, o stoupencích analytické filozofie a filozofie jazyka nebo hermeneutiky. Poměrně velkou skupinu tvoří autoři zaměření na dějiny filozofie, na problémy sociální, morální a politické filozofie, na současnou světovou filozofii, filozofii náboženství, problematiku vztahu filozofie a vědy a na problémy logiky.

Pane profesore, jak vnímáte roli vědy a vědeckého pokroku v kontextu dnešní civilizace? Technika, kterou člověk aktuálně disponuje, umožňuje řešit problémy spjaté s různými praktickými aspekty lidského života. Technika učinila život snadnějším a pohodlnějším. Nicméně rozvoj vědeckého poznání a technický pokrok dostaly člověka do nové situace vůči přírodě a také sobě samému i jinému člověku. Člověk stanul tváří v tvář novým ekologickým a morálním problémům. Máte za to, pane profesore, že dnešní člověk chápe svou situaci a je schopen dát uspokojivé odpovědi na otázky, jež jej trápí a jež se týkají třeba přírody (ekologie) a problémů bioetiky? Jaké otázky byste v případě těchto oblastí považoval za ty, které vyžadují naléhavé odpovědi?

Během svého života vstupujeme do mnohých souřadnic. Mají různou povahu. V určitých situacích se vyžaduje určité chování, v určitých skupinách (rodina, kolektiv, přátelé) se předpokládá určitý typ vztahů, seznamujeme se s určitou nutnou sumou poznatků, mluvíme určitým jazykem. Většinu těchto aspektů našeho života si nemusíme neustále zdůvodňovat a obhajovat, jsou zde a my jsme jejich součástí.

Jaká měřítká máme používat, abychom vůbec mohli zodpovědně říci, že je něco pokrokovější než jiné? Odehrává se společenský vývoj skutečně po vzestupné linii, nebo se pohybujeme v kruhu, nebo dokonce zlatý věk už byl někde na začátku a teď se pohybujeme po sestupné linii až k úplnému kolapsu celé civilizace? Některé věci se zdají být jasné – můžeme přece zaznamenávat rozvoj a přímo pokrok vědeckého poznání například v lékařství, v přírodních a technických vědách, objevy a vynálezy změnilы svět. Ale ani toto měřítko nemůže být jednoznačné. Svět se, pravda, změnil, ale otázka je, zda k lepšímu. Technický vývoj přinesl přece také ničivé zbraně a klade stále větší nároky na přírodní zdroje a jakoby podřezává větev, na které sedíme.

Máme tedy myšlenku pokroku opustit jako pouhou naši iluzi nebo dokonce jako jednu z příčin neblahé situace lidské civilizace? Vždyť víme, že je příznačná pro naši evropskou kulturu a že v jiných kulturních okruzích není plně pochopitelná. Skončilo jedno z velkých vyprávění o emancipaci člověka? Lidské usilování je ovšem stále zcela přirozeně nesené nadějí a také nadějí na lepší budoucnost. Nechceme snad pouze setrvačně žít, ale skutečně žít s určitou perspektivou. Zcela přirozeně se ptáme nejen na to, odkud přicházíme, ale také na to, kam vlastně jdeme. Diskutovat o budoucnosti znamená také a zejména diskutovat o přítomnosti. Někteří dnes obviňují rozum a jeho prosazování jako příčinu ničení Země, přírody a životního prostředí, jako příčinu rozkladu lidských hodnot, zhroutení morálky. Propojení ekonomiky, techniky a vědy přineslo určité části lidstva život v pohodlí, příjemnou konzumaci požitků a informací, současně však stále větší závislost na našich vlastních výtvorech a svým způsobem větší bezmocnost než dříve. Značná část lidstva o těchto vymoženostech a stínech civilizace stále jenom možná sní. Můžeme vůbec dnes vytvářet projekty budoucnosti? Není naše doba dobou zhroutení všech projektů, nenastal nakonec opravdu konec dějin, nebyl, jak někteří tvrdí, už nalezen ten správný model uspořádání lidské společnosti a nejde nyní pouze o to, aby se postupně rozšířil po celém světě? Nebo je všechno úplně jinak a můžeme očekávat spíše srážku civilizací, kterou vyvolává napětí mezi jednotlivými kulturními okruhy našeho světa? Může dnes někdo vůbec v širší míře uplatňovat své vidění světa, chtít po jiných, aby ho přijali, ospravedlňovat nárok na to, že je držitelem obecně platné pravdy? Tyto a další otázky a pochybnosti by však asi neměly být důvodem k odmítnutí racionality a vědy. Osvícenci přehnali svůj dějinný optimismus, ale zřejmě měli pravdu v tom, že překonání krize nelze očekávat od mimorozumového či nerozumového, ale naopak od uznání práva, nároku a schopnosti rozumu.

Pane profesore, jak se díváte na budoucnost člověka jak ve smyslu jeho individuální, tak i kolektivní existence (lidstva)? Je názor, že evropský člověk opouští racionalismus a noří se do iracionálního myšlení náboženské provenience nebo tzv. pragmatického materialismu, oprávněný? Hrozí nám nový středověk nebo konsumerismus upadajícího Říma? Možná existuje i nějaké jiné východisko? Jsou tyto otázky hodny filozofické reflexe?

Unifikace kultur podporovaná masovými médii vyvolává pro mnohé překvapivé, v zásadě však pochopitelné obranné reflexy, projevující se v tradicionalismu, ochraně parciálních, národních, regionálních, lokálních specifík. A tak se i v současných proměnách setkáváme často s nečekanými návraty do minulosti, spojenými s hledáním a potvrzováním nejen identity národních a státních společenství, ale také identity osobní. Jsme často rozpačitými svědky návratu dějin či návratu do dějin, návratu starých nacionalistických tužeb a mýtů, historické nedůvěry, předsudků a stereotypů, a to ve jménu společenství paměti, nebo dokonce národní paměti. Nestačí proti tomu moralizovat ani racionálně polemizovat, i když to musíme také dělat, protože to vše má navíc kompenzační charakter i vzhledem k novým a vznikajícím nejistotám. V této souvislosti bývá připomínáno i rozdvojení racionality a subjektivity – racionality, přesvědčené navzdory chaosu o racionální zákonitosti světa, a subjektivity, niternosti člověka, který v sobě nese vše, co je vědecky nerozhodnutelné – svobodu, naději, lásku, víru, krásu, hodnoty.

Pane profesore, patříte ke generaci žijící v době, kdy v naší části světa probíhaly hluboké politické a společenské změny. Měl jste možnost žít v socialistickém Československu i v systému liberální demokracie v nezávislé a samostatné České republice, jež je dnes členem Evropské unie. Jak podle Vás tyto změny ovlivnily a ovlivňují utváření české politické a národní identity? Jak by měla současná Česká republika vypadat?

Geografická poloha českých zemí se všemi problémy existence malého národa ve střední Evropě přispěla k tomu, že se názory české společnosti tvořily jako průsečík různých myšlenkových, politických a kulturních proudů a tendencí, ve kterém se s různou mírou citlivosti, důslednosti a samostatnosti reagovalo na rozdílné vlivy, které přicházely z různých jazykových a sociokulturních oblastí. Česko nikdy neztratilo kontakt se Západem, proto přechod k liberální demokracii byl přijímán s nadějami jako návrat do Evropy. V posledním období se však v Česku změnila společenská atmosféra, společnost se pod vlivem řady okolností, prohloubení

majetkových rozdílů výrazně názorově a politicky polarizovala. Přibývá negativních jevů. Nepodařilo se vyřešit romský problém a začlenit naše Romy do společnosti. Roste agresivita lidí vůči lékařům, zdravotnickému personálu, sociálním pracovníkům, učitelům a úředníkům státní nebo obecní správy i vůči ostatním lidem. Přibývá vandalismu, ničení a poškozování veřejného prostoru, veřejných dopravních prostředků, čekáren veřejné dopravy, parků a hřbitovů. To pak přináší překvapivou podporu extremistickým organizacím a seskupením pravicovým i levicovým.

Tomáš Garrigue Masaryk – filozof a politik – je pro Čechy (a Slováky) nepochybně výjimečnou postavou. Jde o prvního a nejdéle úřadujícího prezidenta Československa (prezidentem byl zvolen čtyřikrát), nazývaného „otcem československého národa“ a považovaného za symbol nezávislosti. Ve Vašich filozofických úvahách zauímají ideje T. G. Masaryka zvláštní místo. Svědčí o tom Vaše publikace. Jste nepochybně výjimečným znalcem díla T. G. Masaryka. Je současná liberální demokracie, v níž česká společnost žije, tou demokracií, kterou předpokládal T. G. Masaryk? Které Masarykovy myšlenky jsou dnes zvláště aktuální, nebo ke kterým je třeba se při utváření společenského života a demokracie vrátit? Je třeba hledat alternativu k současné demokracii? Potřebuje dnešní člověk novou vizi budoucnosti, nový způsob uspořádání lidské společnosti?

Pro T. G. Masaryka byl problém krize moderního člověka a jejího překonání součástí jeho filozofie člověka a spolu s filozofií dějin a politiky jedním z klíčových problémů, kterému se věnoval v řadě prací. Krize moderního člověka je krizí duchovní, kulturní, je to krize vědy, náboženství a morálky. Masaryk je přesvědčen o tom, že krizi moderního člověka i krizi moderní doby lze řešit obnovou světového názoru prostřednictvím nového pojetí vědy a moderního typu náboženství. Náboženskost však nelze u Masaryka ztotožňovat s mýtem nebo s církví, jejími základními rysy jsou podle Masaryka víra v osobního Boha, jeho uznání za svrchovaného a neustále přítomného stvořitele a tvořitele, víra v nesmrtelnost duše a hledisko věčnosti, které se projevuje i v lásce k bližním. Náboženství je osobní, žitý vztah k řádu, je to zápas o smysl a řád. Masarykova filozofie jako tázání po smyslu lidského života se prolíná s jeho druhým velkým tématem – s otázkou po smyslu dějin, politiky a společenského soužití lidí. Někdy se uvádí, že tato dvě témata spolu u Masaryka souvisejí, že podobně jako Jan Patočka spojuje péči o duši s péčí o polis. Na otázku, zda měnit člověka nebo poměry, odpovídá Masaryk v tomto kontextu, že je třeba v prvé řadě provést revoluci hlav a srdcí, změnit a vnitřně obrodit člověka, aby tento člověk mohl změnit poměry.

Masaryk později ve svých dějinně filozofických tezích vyjádřil názor, že moderní doba přináší vítězství demokracie nad teokracií. Otázkou je, zda může Masarykovo pojetí demokracie, kterou nechápal pouze jako mechanismus přijímání politických rozhodnutí, ale především jako způsob života, obstát i dnes, kdy například skončil věk velkých politických stran, reprezentujících hegemonické odpovědi na otázky průmyslové modernosti, a nastoupila éra postrepresentativní demokracie, kterou charakterizuje přímá akce, squatting, protesty v karnevalovém stylu, horizontální kooperace aktérů politických akcí prostřednictvím sociálních sítí na internetu místo stranických aparátů, soustředění se na tady a teď místo promyšlené přípravy na případnou žádoucí společenskou změnu, a kdy o povaze společenských rozhodnutí rozhodují nevolené instituce jako Evropská komise, Mezinárodní měnový fond či Evropská centrální banka.

Pane profesore, česká společnost je považována za jednu z nejvíce sekularizovaných společností Evropy. Jaké faktory mají na tento stav vliv? Bude dosavadní obrana společenského a politického života proti jeho konfesionalizaci i nadále účinná v době volného pohybu evropských společenství a nepříznivé demografické situace autochtonního obyvatelstva, a především v situaci rostoucího náboženského napětí v Evropě mezi vyznavači islámu a křesťany? Hovoří se dokonce o globální konfrontaci islámu a křesťanství. Jakou cestou by se měla ubírat česká společnost?

Jakou cestu si má vybrat česká společnost? Historie českého národa, nárazy, kterým byl několikrát vystaven, vedly k výrazné sekularizaci české společnosti, která je církevně nenáboženská, antispekulativní, vzdálená mysticismu. Současně však česká společnost není lhostejná k morálním, humanistickým a demokratickým problémům. Česká národní povaha se údajně vyznačuje střízlivostí, věcností, úctou k faktům, k reálné činnosti, konkrétní, třeba drobné práci a odmítáním spekulací, fantazírování, iracionality. Tato mentalita má však i svou druhou tvář – opatrnickví, nedůvěřivost, přizemnost, povrchnost, neschopnost citovosti, neochotu k oběti.

Pane profesore, Evropa a spolu s ní i členské státy Evropské unie se nacházejí ve zvláštní politické situaci. Tato situace je specifická jak v evropském, tak i globálním rozměru. V globálním aspektu máme co do činění s posilováním fundamentalistických náboženských hnutí, zvláště islámu, a vojenskými zásahy Spojených států amerických a západní Evropy. Je to doba konfrontace fundamentalismů, především náboženských. Stejně tak je pro mír v Evropě i ve světě nebezpečná situace na

Ukrajíně, a to o to více, že se účastníci konfliktu nikterak nesnaží řešit vzniklé problémy mírovou cestou. Právě naopak, jasně preferují silová, vojenská řešení. Co si myslíte o budoucnosti Evropy a zemí v blízkém sousedství?

Jaký mám názor na budoucnost Evropy a s námi sousedících zemí? Evropskou unií jsme u nás chápali jako přirozené společenství evropských států a národů, spojených dějinami a způsobem myšlení, jako obranu proti extremismu a fundamentalismu. Poslední události, zejména řešení problémů Řecka a neschopnost reagovat účinně na migrační krizi, podle mne ukazují, že Evropská unie a její orgány selhaly a občané přestávají Evropě důvěřovat. Přesto zůstávám optimistou a věřím, že Evropa své problémy vyřeší. Je však možné, že ať už budoucnost světa půjde jakýmkoliv směrem, zřejmě bude méně evropská či euroatlantická než jeho přítomnost či nedávná minulost. Nejen v geopolitické, ale i v kulturní budoucnosti světa bude méně Západu než dnes. Ztrátu hegemonie a ústup Západu však nelze přeceňovat. Normy a hodnoty často překvapivě přežívají podmínky svého vzniku, západní evropská kultura má navíc velkou schopnost vstřebávat jiné tradice a podněty.

Pane profesore, jistě jsou nějaké otázky, které jsme v našem krátkém rozhovoru nemohli probrat. Chtěl byste na závěr připojit pár slov a podělit se s námi o to, co v současnosti považujete ve filozofii za důležité?

Otázkou pro mne zůstává mezinárodní spolupráce filozofů. Po roce 1989 naši filozofové rozvíjeli intenzivně spolupráci s univerzitami na Západě, naše katedra s francouzskými univerzitami v Paříži, Dijonu, Lyonu, s univerzitou v Hannoveru, s Anglií nebo Španělskem. Přirozená je spolupráce se slovenskými filozofy v Bratislavě a Košicích. Zasluhou profesora Czesława Głombika jsme však začali významně spolupracovat i s Katowicemi a oceňuji iniciativu profesora Andrzej Zachariasze a kolektivu univerzity v Rzeszowě při organizování spolupráce slovanských filozofů. Jedná se o to, aby se všechny tyto formy zahraniční spolupráce dále rozvíjely, aby se staly přirozenou součástí a potřebou práce mladých filozofů.

Rozhovor vedla Katarzyna M. Cwynar¹

1 Rozhovor byl uveřejněn v časopise *ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich* (Rzeszów), roč. 15, 2015, s. 393–401. Přetiskujeme jej s laskavým svolením šéfredaktora časopisu prof. dr hab. Andrzej L. Zachariasze a dr. Katarzyny M. Cwynar. Otázky do češtiny přeložil Mgr. Roman Madeckí, Ph.D.

Honza Zouhar a já

Pavel Materna

Na filozofickou fakultu UJEP (jak komunisté nazvali Masarykovu univerzitu) jsem nastoupil jako logik k 1. lednu 1965. Po řadě nedobře strávených a vlastní vinou i neschopností komunistického režimu daných nepříliš plodných let v Praze jsem se těšil na možnost využít v univerzitním prostředí obor, který jsem měl opravdu rád a o jehož moderní podobě jsem něco věděl od otce a od některých kolegů z období „aspirantury“. Brněnská fakulta a tehdejší katedra filosofie mě přijala velmi pěkně („stará garda“: prof. Macháček, doc. Nový, který katedru vedl, a kolegové Cetl, Gabriel, Hlavoň a postupně další přátelé z jiných pracovišť včetně nezapomenutelné sekretářky paní Libuše Doubkové). Proces seznamování probíhal postupně a nekonfliktně.

Na tomto místě musím upozornit, že zde nereferuji o svém působení na fakultě a že přirozeně pomíjím všechny detaily, které by odváděly text od tématu, takže vynechám řadu rušivých momentů, které jsem během svého působení vnášel díky některým rysům své nezralosti. Soustředím se na to, jak jsem se setkával se studenty a s Honzou.

Musím zde zdůraznit, že v té době jsem se teprve seznámil (i osobně) s Pavlem Tichým, který začal budovat pozoruhodný systém „Transparentní intenzionální logika“ (TIL), jež rozvinul v emigraci na Novém Zélandě a který podstatně ovlivnil mou činnost v logice. V době nástupu v Brně jsem ještě přednášel logiku ve formalistickém, a tedy chybném pojetí a mé působení v období před nuceným odchodem z fakulty (důsledky „pražského jara“) nebylo myslím příliš užitečné: studenti (ani katedra filosofie) nebyli naladěni na logiku a já jsem nepřispíval k jejich pochopení této skvělé disciplíny. Jedinou výjimkou mezi studenty byl Jiří Raclavský, kterého jsem získal pro studium a rozvíjení TIL a který se stal mým nástupcem.

Částečně jsem odčinil, co jsem zanedbal, hlavně po svém návratu na fakultu po revoluci 1989, ale v době nástupu na fakultu jsem nemohl počítat s prostředím příznivým pro přijetí oboru, který jsem přednášel.

V takové situaci jsem se seznamoval s kolegy a se studenty. Myslím, že pokud jde o vztahy mezi mnou a jimi, byly docela kladné. Pokud jde o logiku, bylo to horší. Didakticky a psychologicky jsem se dopouštěl hrubé chyby: neuvědomil jsem si, že studenti se mého výkladu spíše bojí a že stupeň jejich pochopení látky je nepatrný. Čím dále jsem vykládal formální pojmy a uváděl příklady, tím hůře je chápali. Běžná reakce nechápajícího studenta začala mít charakter rezignace na porozumění a orientace na paměť. Extrémním dokladem této situace bylo, když na závěrečnou zkoušku z části *logika* přišla studentka, o které mi prozradily její kamarádky (?), že se moje skripta naučila nazpaměť. Aby bylo jasno, moje skripta byla plná formálních výrazů, teorémů včetně důkazů. Naučit se jim nazpaměť bylo prakticky nemožné. Dostal jsem záchvat zvědavosti a na zkoušku jsem si vzal svá skripta, která jsem během zkoušky četl pod lavicí (ovšem, protože jsem je neznal nazpaměť). Při zkoušce z logiky jsem kontroloval, co příslušná studentka říká, a začal jsem žasnout: dotyčná formulovala *slovo od slova*, co bylo o daném tématu řečeno, kde bylo „neboli“, řekla „neboli“ a ne „čili“, kde bylo „protože“, řekla „protože“, nikdy jinak. Věděl jsem, že nerozuměla ničemu, co říkala, ale její paměť byla úžasná. (Samozřejmě zkoušku udělala, ocenil jsem paměť, nikoli logiku, a ona to věděla.) Při výkladu logiky jsem často zdůrazňoval, že rozdíl mezi logikou a např. dějepisem spočívá mj. v tom, že vynechání části výuky dějepisu lze dohnat, kdežto v případě logiky je to prakticky vyloučeno, protože jednotlivé části jsou na sobě závislé. Můj důraz na myšlení, ne na paměť, měl však chabé výsledky, což mě dostatečně nevarovalo. Tolik k výsledkům mé výuky, pokud jsem se držel tradičního formalistického (nikoli *formálního*) výkladu a nepokusil se korigovat ho některými výsledky, jichž dosáhl Tichý (svá skripta jsem nahradil Tichého skripty).

Studenti tak byli nevinnými svědky mého tápání, hledání způsobu, jak je přimět k porozumění povahy logiky.

V té situaci jsem se snažil sbližovat se se studenty, a tak jsem poznával jednotlivce ne sice po stránce logické, ale např. po stránce jejich schopnosti samostatného uvažování. Musím připustit, že moje zkušenosti po této stránce byly tehdy lepší než později, kdy docházelo k uspěchanému shánění znalostí. V tomto období jsem mezi některými studenty zaznamenal určité osobnosti, schopné např. organizovat akce a získávat přitom jisté minimum znalostí i z logiky. Tak jsem si brzy všimnul Jana Zouhara. Patřil od začátku do skupiny studentů, kteří určitým způsobem vynikali, myslím, že směřoval k tomu, aby měl možnost usměrňovat ostatní k řešení prostým radikalismu. Dvě období znamenala zkoušku jeho charakteru v tomto směru.

První bylo období vpádu vojsk Varšavské smlouvy. I na fakultě došlo k reakcím různého druhu. Převládalo rozhořčení, ale časem i zde vznikla skupina zjevných kolaborantů, velmi aktivní a pomáhající realizovat „očistu“. V té souvislosti (vstupujeme do druhého období, období normalizace) bylo podstatné, jak se postavit k výsledkům „prověrek“. Já jsem po vstupu vojsk naivně poslechl tzv. Dubčekovu výzvu a vstoupil do strany, takže jsem automaticky spadl do kategorie vyloučených, tj. ideologicky nejhorší skupiny. Na fakultě to znamenalo, že jsem byl ve skupině, která nesměla vyučovat ani publikovat. Nejjednodušší východisko pro vedoucí funkcionáře bylo zrušit pro členy této skupiny pracovní poměr. Jen někteří se snažili ponechat i tyto lidi na fakultě s tím, že mohli zastávat ideologicky neškodné zaměstnání. (Já jsem například dostal na starost pečovat blíže neurčeným způsobem o katedrovou literaturu.) Když jsem shledal, že pracovat s idiotskými omezeními je neúnosné a prof. Tondl (rovněž v nemilosti režimu) mě nalákal do Prahy do projektového ústavu začínajícího digitálně pracovat na pražské infrastruktuře s úplně minimálním vlivem ideologie a bez shora uvedených omezení, odešel jsem z fakulty a setrval v tom ústavu až do sametové revoluce. V inkriminované době jsem sice neměl o Honzovi zpráv, ale když jsem se někdy poptával u přátel, zjistil jsem, že na Honzu se nevzpomínalo jako na člověka, který usiloval o „tvrdá řešení“, a ani jako na toho, kdo by za každou cenu usiloval o místo na fakultě, kam v roce 1988 přešel z akademického pracoviště. Byl jsem proto potěšen, když jsem zjistil, že období normalizace úspěšně přežil a nedostal se mezi bojovníky proti disentu.

Po sametové revoluci jsem obnovil profesorské řízení a vrátil se s částečným úvazkem do Brna. Mohl jsem opět přednášet i publikovat. Rád jsem se s Honzou na katedře opět setkával. Jeho hodnocení české filozofie vždy tvrdilo něco srozumitelného. Sympatický hoch... Proto nemohu nemít jednu výhradu: jeho posudek jedné práce, kde si režimní znalci vyměnili záporné hodnocení (což mělo existenční důsledky) a Zouhar splnil přání normalizátorů. Tady princip „neriskuj“ nemusel být uposlechnut: co by to v takovém případě znamenalo pro Zouhara? Ztratil by zaměstnání? Nic víc? Co autorka té práce?

Milý Honzo, kdybych nevěděl, že ode mne čekáš, že sdělím, co si opravdu myslím, a že by sis v opačném případě nevážil mé upřímnosti, tak bych tuto vzpomínku nezmiňoval. Právě tak upřímně Ti sděluji, že Tě pokládám za přítele a jsem rád, že vzpomínka na Tebe zůstává kladnou – a jsem rád, kdykoli se s Tebou mohu setkat.

Vše dobré Ti přeje

Pavel

Na začátku byla zvědavost...

Pavel Spunar

Dávno, někdy na počátku osmdesátých let minulého století, jsem poprvé zaslechl jméno mladého brněnského filozofa Jana Zouhara. Seděli jsme ve třech u kávy a padla otázka, zda by náš akademický Kabinet pro studia řecká, římská a latinská neměl s brněnským Ústavem pro výzkum společenského vědomí a ateismu uspořádat společnou vědeckou konferenci o pozdní antice a prvotním křesťanství. Nešlo o nic světoborného, ale přeci. Slovo „ateismus“ v názvu ústavu budilo emoce.

Jan Janda, znalec antické filozofie a vedoucí pracoviště, chtěl posílit existenci kabinetu a zariskoval. Začal jednat s ředitelem ústavu Ivanem Hodovským, ale raději a více spřádal plány s tajemníkem Zouharem, který mu byl bližší lidsky i názorově. Oba byli straníky, kteří si zachovali úctu k tradicím sociální demokracie.

Společná konference se konala roku 1985, kdy již začaly praskat politické ledy, na zámku v Liblicích. Ačkoli medievista, neodolal jsem pokušení a ze zvědavosti na konferenci přijel, třebaže jen jako pozorovatel s fotografickým aparátem. Upoutaly mne především diskuse filozofů Josefa Zumra, Dušana Machovce a Miloslava Ransdorfa, tehdy vyhnaného z filozofické fakulty do Komárkova akademického Prognostického ústavu ČSAV. Nejistě jsme cítili jakési uvolnění a nálada byla příjemná. Zouhar se tohoto zasedání nezúčastnil a brzy poté přešel z akademického pracoviště na brněnskou filozofickou fakultu.

Se Zouharem jsem se sblížil po listopadové změně režimu. Hodovského ústav v přílivu změn neobstál a rodil se nový Ústav pro etiku a religionistiku, kde po konkurzním řízení našla řada kvalitních bývalých pracovníků Hodovského ústavu dobré postavení. Účastnil jsem se příprav a často dojížděl do Brna. Zouhar měl k novému ústavu blízko, protože se cíleně věnoval dějinám českého myšlení na přelomu 19. a 20. století a chtěl se zapojit do studia a přípravy kritických edic díla T. G. Masaryka. Práce souvisela s úkoly brněnské katedry filozofie, vedené profesorem Lubomírem Novým. Studovaly se vztahy historie a kultury, důležitými tématy byly i filozofické přesahy literatury, fenomén katolicismu i cesty šířící se

sekularizace. Nermalou roli hrálo i rozpoznání slabin marxismu a přitažlivost výzev strukturalismu.

Mé cesty do Brna neustávaly. Novým impulsem pro mé časté návraty byla nenadálá krize nově založeného pracoviště. Akademický ústav vedl profesor sociologie Josef Solař, bohužel nikoli šťastnou rukou. Rostlo napětí, které opět směřovalo k radikálnímu řešení. Znovu se bořilo, nyní však s širším rozhledem. Byla to doba činů i pěny. Tehdy byl Zouhar všudypřítomný a vždy pomáhající. Osvědčil se i jako proděkan, řešící řadu úkolů souvisejících s přestavbou budov a areálu fakulty. Stěhovalo se, přicházely proudy nových studentů, hledaly se nové cesty. Religionistika se za čas osamostatnila a získala vědeckou prestiž.

Zouhar se musel vyrovnávat i s řadou vážných problémů, ale ani při obtížích neztrácel humor. Mohl jsem se s ním smát a spolu s ním se i rozčilovat. Cítil jsem, jak jsme se pokojně skamarádili.

A tak zvědavost, která mě před lety přivedla na konferenci do Liblic, se bohatě zúročila. V zámeckých zdech jsem dostal možnost poprvé poznat Brňáky i Brno, které mám rád.